

**Нинослав Станојловић, професор
Јагодина**

МАЈОР МИХАИЛО ИЛИЋ (1845 – 1876), ЖИВОТ И РАД

Апстракт: *Рад је посвећен животопису генералшабног мајора Михаила Н. Илића (Јагодина, 1845 – Јавор, 1876), једном од најзначајнијих Јагодинаца. Његова официрска каријера, праћена и научно – истраживачким и преводилачким радом, крунисана је ратним ангажманом у првом српско – турском рату 1876 – 77. За живота, поставши легенда својом херојском смрћу Мајор Илић, звани Јаворски јунак, сврстао се у ред знаменитих Срба.*

Кључне речи: *мајор Михаило Илић, Јагодина, официри, српско – турски рат 1876, Јавор*

*«Ово је српска земља.
Мирном госту нуди хлеб,
а непријатељу смрт. За мном,
ко неће поругом да
каља гробове својих дедова!»
(Мајор Михаило Илић)*

1. Детињство и школовање

Међу личностима из војне историје Србије XIX века, посебно место заузима генералштабни мајор Михаило Илић.

Прича о пореклу овог знаменитог Србина сеже у прву деценију XIX века, када се, бежећи од турског зулума, из родне Топлице у левачко село Шуљковац, код Јагодине, доселио Анђелко са седморицом синова и малим дечаком у повоју, кога је нашао успут, баченог у јарак.

Стари Анђелко је малом сиротану дао име Илија, очувао га, подигао и оженио блиском рођаком Стевана Јаковљевића, чувеног левачког војводе из Првог српског устанка. Илија, који је по свом поочиму и добротвору носио презиме Анђелковић, имао је три сина: Манојла, Николу и Ђорђа.

За разлику од браће, који су остали у родном селу Шуљковцу, Никола Илић, који је по сећању савременика био изузетно вредан и поштен, али доста прек човек, крајем тридесетих година XIX века се пресељава у Јагодину и отпочиње да се бави трговином.

Путујући својим трговачким послом, Никола Илић је, пролазећи поред села Мала Дренова, приметио лепу девојку како пере кошуље у реци. По речима самог Михаила Илића, који је радо казивао ту причу о својим родитељима, Никола је зграбио девојку, бацио на свог коња и побегао у Јагодину.

Свештеник Јован Димитријевић је 20. јула 1842. године у јагодинској цркви, венчао Јелицу, кћер Ђорђа Алексића из Мале Дренове, и Николу Илића, житеља јагодинског, у присуству кума Стефана Марковића.

Недуго затим, Никола је напустио трговачки посао и у својој кући, која се налазила у Папуцијској чаршији, отворио обућарску радњу. У тој кући родио се 14. новембра 1845. године Михаило, први син Јелице и Николе Илића.

Мали Михаило је крштен у јагодинској цркви 18. новембра 1845. године од стране протојереја Јована Димитријевића и кума Стефана Ђорђевића. После неколико година, тачније 2. фебруара 1850. године, Јелица и Никола Илић добили су и другог сина Владимира.¹

Михаило је основну школу похађао у Јагодини од 1852. до 1856. године. У то време основне школе у варошима су имале четири разреда, а у селима три. За време четворогодишњег школовања Михаило Илић је учио следеће предмете: наука хришћанска, читање српско и словенско, српска граматика, отечествена историја, географија, пјеније, «обшта знања сваком Србину нужна», практично обучавање у сачињавању писма и «други за грађански живот нуждни састава» и друге.

Између осталих, Михаилови школски другови били су, његов брат од ујака Паја Ђорђевић, потоњи мајор и Паја Михаиловић, будући новинар и политичар. Учитељ им је био Стеван Маленовић.

По сећању Паје Михаиловића, Михаило је био добар ђак, али изузетно немиран, тако да је добијао батине и у школи и од свог строгог оца. Једном приликом, пошто га је отац изударео, због неког несташлука, Михаило се договорио са својим најбољим другом Пајом да беже у Београд, што даље од родитеља и њихове тортуре. Да би имали новца за пут, Михаило и Паја су решили да свако од свога оца украде по марјаш. Али, Михаила је отац ухватио у крађи и добро га истукао, што је навело обојицу да одустану од бежаније.

---

¹ С. Мијатовић, *Белица, насеља и порекло становништва*, књ. 30, Београд 1948, стр. 117; Е. Ј. Цветић, *Споменици Јагодине II*, Ниш 1914, стр. 3 – 4; ИАЈ, Протокол венчаних цркве јагодинске Св. архангела Михаила, књ. 1, стр. 139; Протокол крштених..., књ. 3 - 4, стр. 170, 289.

Упркос слабом материјалном стању, Јелица и Никола желели су да им синови наставе даље школовање и када је у лето 1856. године Михаило завршио основну школу, породица Илић се преселила у Београд. Никола Илић, вредан и спретан обућар, одмах је добио посао, прво код мајстора Јоце Сакушанина, а потом и у друштвеној радионици тзв. Државној шивари. Од новца добијеног продајом куће у Јагодини, породица Илић је купила кућу у близини Варош – капије. Исте 1856. године, Михаило Илић је уписао београдску гимназију.

Школске 1856/57. године у први разред, тада седморазредне, Прве београдске гимназије, уписало се 180 ђака, у два одељења. «Програмом предавања у Гимназији београдској» било је предвиђено, између осталог, изучавање следећих предмета: Наука хришћанска, Српска и словенска граматика и словесност, Јестествена историја, Свеобшта и српска историја, Латински језик, Јелино – грчки језик, немачки језик, Војено учење и гимнастика, Црквено пјеније и других.

О школовању Михаила Илића до петог разреда гимназије не постоје подаци, али можемо претпоставити према његовим општим особинама, да је и у гимназији био солидан ђак. Уз ово стоји и примедба да се доста уозбиљио, на шта је, поред година, утицала и нова средина, а нарочито нови и непознати другови. Окружен дечацима из имућнијих породица, Михаило се, као син сиромашних родитеља, више посветио књизи и учењу, него дружењу са школским друговима.

По завршетку четвртог разреда гимназије 1860. године, Михаило се упознао са Стеваном Луковићем, са којим је заједно завршио пети разред гимназије, а потом и Артиљеријску школу. По сећању Стевана Луковића, Михаило је био врло добар ученик, али неке предмете није волео, нарочито латински језик, због чега је Никола Илић плаћао једном њиховом другу да га поучава.

По завршетку петог разреда гимназије, Илић се суочио са питањем будућег занимања. Због тешког материјалног стања својих родитеља, није се усуђивао да настави даље школовање на вишој гимназији, тим пре што се није надао да ће од државе да добије стипендију. Ове околности, као и утицај брата од ујака Павла – Паје Ђорђевића, који је тада био питомац прве године Артиљеријске школе, определиле су младог Михаила за војни позив.

Али, морамо додати и чињеницу да је Михаило Илић живео у доба великог националног полета, усмереног ка свестраном препороду српског народа и да је он, као и скоро сви образовани српски младићи тог времена, изузетно симпатисао војску, јер је управо у њој видео одлучујућег чиниоца за потпуно национално ослобођење и уједињење српског народа.

Једном речју, поред тешког материјалног стања и национални идеали су усмерили животни пут младог Михаила ка војној каријери.²

---

² С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд 1970, стр. 30 – 33; Ј. Цветић, н. д, стр. 4 – 6; М. Југовић, *Прва београдска гимназија – прошлост, културни и национални значај прве средње школе у Србији*, Београд 1939, стр. 129 - 134.

Е.

2. Питомац Артиљеријске школе (1861 – 1866)

Од свих послова који су стајали пред младом српском државом у XIX веку, организација војске је била најпречи и најважнији, тим пре што се у народној традицији вековима гајила мисао о потпуном ослобођењу и уједињењу српског народа искључиво и нужно оружаном борбом.

Законом о устројству народне војске, донетим на Преображенској скупштини 1861. године, створени су предуслови за стварање модерне српске војске, која ће отаџбини обезбедити одбрану. Али, ту је војску требало опремити и обучити, а школовање официра је било недовољно.

После два неуспела покушаја са војним школама у Пожаревцу 1837. и Крагујевцу 1838. године, тек 1850. године, на иницијативу Стевана Книћанина, основана је Артиљеријска школа у Београду, која ће након три деценије понети назив Војна академија.

Месец дана после Преображењске скупштине, тачније 9. октобра 1861, Михаило Илић је ступио у шесту класу Артиљеријске школе, највише војне школе у Кнежевини Србији.

Пријем у Артиљеријску школу вршен је по конкурс, којим се, поред осталог, захтевало да сви кандидати који нису завршили пети разред гимназије са одличним или врло добрим успехом, полажу пријемни испит из математике, геометрије, националне историје, француског и немачког језика. Михаило Илић је, као врло добар ђак, примљен без пријемног испита.³

За време шкоовања, које је трајало пуних пет година, питомци су добијали бесплатно одело и друге војничке и школске потребштине, као и плату од «осам цванцика на месец и по три талира додатка».

Шеста класа Артиљеријске школе је за пет година (1861 – 1866) слушала и полагала тачно 32 предмета, почев од Алгебре, Више геодезије и грађевинарства, преко Тактике, Генералштабне службе и Стратегије до Јахања, Гимнастике, Пливања и других. Ни за један предмет нису постојали уџбеници, па су питомци морали да воде белешке и по њима уче.

Наставници Артиљеријске школе били су најобразованији српски официри, а од оних који су предавали шестој класи треба поменути Емилијана

---

³ С. Јовановић, *Друга влада Милоша и Михаила*, Сабрана дела, том 3, Београд 1990, стр. 413 –420; Д. Вуксановић – Анић, *Стварање модерне српске војске – француски утицај на њено формирање*, Београд 1993, стр. 38 –41; П. Борисављевић, *Принос биографији погин. мајора Илића*, Ратник, св. 8, Београд 1879, стр. 400; *Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850 – 1900*, Београд, б.г, стр. 14 – 15.

Јосимовића, Милојка Лешјанина, Нићифора Јовановића, Димитрија В. Карацића, Јована Драгашевића, Фрању Заха и друге.

Управитељи Артиљеријске школе за време школовања Михаила Илића били су Фрањо Зах и Милојко Лешјанин.

Нажалост, подаци о оценама Михаила Илића у Артиљеријској школи нису сачувани, али судећи по његовом општем успеху (11 у рангу од 17 питомаца) намеће се мисао да му математички предмети, који су преовлађивали, нису ишли.

По сећању Пере Петковића, доброг Илићевог познаника из његових кадетских дана, Михаило је учио редовно и сви су га професори и другови ценили и волели, мада је од оца наследио преку нарав.

На самом почетку школовања у Артиљеријској школи, Михаило Илић се нашао у вртлогу бурних догађаја. То је време непосредно после Преображенске скупштине, када су се српско – турски односи нагло заоштрили, толико да је, после убиства једног српског дечака јуна 1862. код Чукур – чесме, у Београду, дошло до крвавих оружаних сукоба између српског и турског становништва.⁴

Међу првима је пошао на Турке и убио једног низама, код Варош – капије, Михаилов отац, Никола Илић, а затим је и међу првима пао. Тешко рањеном Николи указана је помоћ у Војном шпитаљу, али је он убрзо издахнуо. То се збило 3. јуна 1862. године.

У овима догађајима узели су учешће и питомци пете и шесте класе Артиљеријске школе, њих тридесет и двојица, који су свој први борбени положај запосели код Стамбол – капије, где су се забарикадирани и вршили стражарску службу од јуна до августа 1862. године.

По свом родољубљу, будући официри, од којих треба поменути Јована Мишковића, Павла Ђорђевића, Петра Борисављевића, Радомира Путника, Јована Прапорчетовића, Коку Миловановића и друге, нису се издвајали од осталих бранилаца Београда. Међу њима се, нарочито, истакао Михаило Илић, који је после погибије оца још више омрзнуо Турке.

Даљи оружани сукоб Србије и Турске спречен је интервенцијом великих сила, које су у јулу 1862. године сазвале међународну конференцију у Канлици, код цариграда, на којој је одлучено да се Турци иселе из Србије, сем из Београда, Шапца, Смедерева и Кладова, да се поруше утврђени градови Соко и Ужице и да српска влада плати Турцима одштету за напуштена имања у Србији.

---

⁴ Е. Ј. Цветић, н. д, стр. 5; *Споменица...*, стр. 87 – 90, 155; С. Скоко, *Војвода Радомир Путник I*, Београд 1985, стр. 29 – 31.

После погибије оца Николе, Михаило је постао хранилац породице и са тешком муком издржавао мајку Јелицу и тешко болесног брата Владимира, тада гимназијалца.

У чин каплара Илић је произведен 12. априла 1863. године. Непуну годину дана касније, 12. марта 1864. унапређен је у чин поднаредника, а 2. новембра 1865. у чин наредника. По завршетку Артиљеријске школе, произведен је 17. новембра 1866. године у чин генералштабног потпоручника.

Од укупно 23 питомца шесте класе, школу је завршило само 17 (један је умро, а пет отпуштено). Михаило Илић је био једанаести у рангу. Ево како изгледа ранг листа шесте класе Артиљеријске школе (1861 – 1866):

1. Павле Шафарик
2. Коста Укропина
3. Јован Прапорчетовић
4. Јеврем Велимировић
5. Тома Јовановић
6. Светозар Љочић
7. Стеван Луковић
8. Радомир Путник
9. Михаило Магдаленић
10. Коста Миловановић
11. Михаило Илић
12. Милан Милићевић
13. Милан Спирић
14. Милош Андрејевић
15. Михаило Срећковић
16. Мирко Савић
17. Јован Влаховић

Од наведих Илићевих класних другова четворица су касније постали генерали, тројица почасни генерали, а остали пуковници, мајори, капетани или само поручници.⁵

3. Мирнодопска служба, војно – стручни и преводачки рад (1866 – 1876)

У карактеристици, коју му је по завршетку Артиљеријске школе, написао управник Милојко Лешјанин, Михаило Илић је оцењен као талентован и перспективан официр.

---

⁵ Ж. Ђорђевић, *Чукур – чесма 1862*, Београд 1983, стр. 77, 186 – 187; *Споменица...*, стр. 75 – 76; Е. Ј. Цветић, н. д., стр. 6 – 7; С. Скоко, н. д., стр. 32 – 33.

У периоду од новембра 1866. до августа 1867. године потпоручник Илић је служио као командир вода у пешадији у Београду. Потом је постављен за командира пионирског вода, такође у Београду. На тој дужности је остао до фебруара 1868. године, када је прекомандован у артиљерију, као командир вода у IV пољској батерији. Поред набројаних дужности, Михаило Илић је, од јесени 1866. до пролећа 1868. предавао «учевној чети» топографију и фортификацију.

Даље службовање и напредовање Михаила Илића текло је овако. Од 1. маја 1868. до 1. априла 1873. године био је штабни официр у народној војсци, у ужичком округу. За време службовања у Ужицу унапређен је 1. јануара 1870. у чин генералштабног поручника.

Из ужичког округа прелази у пролеће 1873. у руднички округ где је, такође, био штабни официр наредних годину дана. У чин генералштабног капетана II класе произведен је 1. марта 1874. године, а 1. априла исте године постаје ађутант београдске пешадијске бригаде стајаће војске.

У лето 1875. године Министарство војно је послало капетана Илића да прегледа бојишта француско – пруског рата 1870/71. године, али је убрзо позван због босанско – херцеговачког устанка да се хитно врати у Србију. По повратку Илићу је наређено да одмах оде на границу ужичког округа, као добар познавалац тога краја.

У својим бројним извештајима са границе на Јавору, Илић је педантно извештавао Врховну команду о покретима турских војних формација, који су учествовали у освит првог српско – турског рата.

О службовању Илићевом (1866 – 1876) постоји релативно мало података, ако изузмемо сећања савременика и бројне анегдоте из периода његовог боравка у ужичком округу.

У југозападној Србији, Илић је био, готово, легендарна личност. О његовој издржљивости и довитљивости постојале су бројне приче. Скоро да није било села у ужичком округу где Илић није био, ни старијег човека са којим није разговарао. Како наводи Емило Цветић – «где год се требала подићи црква, школа, пут или воденица, за све су Илића припитивали, а он им је увек притицао у помоћ». Остала је забележена и његова активност у раду ужичког читалишта.

Од својих првих официрских данан Михаило Илић је, не само пратио страну војну литературу, углавном немачку, француску и руску, него је и сам објављивао своје радове, у тда једином српском војном часопису «Војину». У периоду од 1867. до 1869. године у «Војину» Илићу је штампано десетак чланака,

од којих треба поменути «Писменост у нашој војсци» (1868) и «Нешто о географском склопу ужичког округа» (1869).⁶

Министар војске, пуковник Миливоје Блазнавац, често је слао Илића преко границе, у опасне и поверљиве мисије. Путујући 1871. године по Македонији и Старој Србији, да проучи железничку трасу за Босну, написао је министру војном извештај, с којим се овај није сложио, због чега је Илић поднео оставку. Но, министар Блазнавац је касније усвојио Илићево мишљење и он је повукао оставку.

Осим у «Војину», Михаило Илић је своје радове објављивао и у «Отаџбини». Његови чланци у овом угленом часопису: «Предео с ону страну Шаре, војничко – топографска црта» (јун 1875), «Путови у југозападној Србији са скицом» (јул – септембар 1875), нису остали без позитивних критика.

Исте 1875. године израдио је карту северо – источне Херцеговине, а Српско учено друштво је, у свом «Гласнику», објавило рад капетана Михаила Илића, под називом «Опис и кроки Клисуре између Овчара и Каблара».

Осим радова из географије, Илић је штампао и десетак књижица историјског и војно – стручног карактера, у Београду 1876. године. То су заправо била његова предавања, која је казивао као «предавач кадра народне војске у предуготовној школи». Између осталих, треба поменути следеће његове књижице: «Историјско развиће тактике», «Историјско развиће коњице», «Коњичко оружје и опрема», «Нешто о турској коњици», «Напад аустријских улана у битци под Костоцом», «Из X и XI предавања у предуготовној школи за кадар народне пешадије», «О турској војној снази» и друго.

Михаило Илић се доста успешно бавио и преводилаштвом, ако и његов рано преминули брат Владимир Николић – Илић, који је превео Лабулијев «Париз у Америци» и Игоов роман «Сиромах Клаудије», за оно време «читаво револуционарно дело».⁷

Осим ситнијих превода, Михаило је у фебруару 1876. објавио у Београду, превод обимне књиге немачког путописца Ј. Г. Хана «Путовање кроз поречину Дрине и Вардара.»

Сва та војно – стручна и преводилачка делатност Михаила Илића није измакла српској културној и научној јавности, која му се одужила 25. јанура 1870. године избором за дописног члана Српског ученог друштва. Тим поводом Илић се

---

⁶ А. Милојевић, *За отаџбину – Поменик погинулих српских официра у ранијим ратовима*, Београд 1904, стр. 299 – 300; Архив Војно – историјског института (у наставку АВИИ), п. 1, к. 3, рег. бр. 2/1, Књига извештаја са границе за 1876. годину; Е. Ј. Цветић, н. д., стр. 8 – 9; Г. Ковијанић, *Трагом читалишта у Србији*, Београд 1986, стр. 234 – 235; В. Белић, *Илић Михаило*, Народна енциклопедија СХС, Загреб 1924, књ. 2, стр. 9.

⁷ М. Илић, *Мемоар из Турске – за путовања мога лети 1871*, Ратник, св. 7, Београд 1879, стр. 138 – 139; Е. Ј. Цветић, н. д., стр. 7 – 8; П. Борисављевић, н. д., стр. 404 – 405; К. Н. Христић, *Записи старог Београђанина*, Београд 1989, стр. 319; Д. Лапчевић, *Окупација*, Београд 1926, стр. 32.

обратио писмом од 2. марта 1870. председнику Српског ученог друштва Јанку Шафарику у коме износи да је «био пријатно изненађен, када сам видео да је друштво било вољно уврстити и мене, чија снага стоји још у слабој почетничкој радњи, у званичан ред радника на образовању и прогресу» и обећао да ће «радити на друштвеноме и према тежњи данашњег доба, општем човечанском задатку».

За правог, односно редовног члана Српског ученог друштва, на одсеку природних наука, Илић је изабран 2. јуна 1875. године.⁸

Михаило Илић се 18. маја 1872. године у Београду оженио двадесетогодишњом Савком Пироћанца, кћерком јагодинског капетана Стевана Недељковића – Пироћанца и сестром Милана Пироћанца, знаменитог српског правника и политичара. Михаило и Савка Илић су 1873. добили своје једино дете, кћер Јелену.

После погибије Михаила Илића, његова удовица Савка се удала за капетана Павла Јуришића – Штурма, који је усвојио малу Јелену. Савка и Павле су ускоро добили и сина Евгенија, који је као двогодишњи дечак, изненада умро, 1884. године. Исте године умрла је и Савка у 32 године.

Јелена Илић, тада дванаестогодишња девојчица, постала је штићеница краљице Наталије Обреновић. Наталија је упознала Јелену са младим поручником Милутином Мишковићем, сином пуковника Грује Мишковића (1825 – 1880), доброг пројатеља мајора Илића и они су се, ускоро, 1890. године венчали. Краљица Наталија је Јелени дала мираз од 12 дуката.

Јелена и Милутин Мишковић (1864 – 1934) имали су шесторо деце: синове Грујицу (1891 – 1914), Михаила (1893 – 1915), Војина (1897 – 1966) и Драгојла (1902 – 1980) и кћери Радмилу (1895 - ?) и Милеву (1900 – 1962). Сва четворица Милутинових синова завршила су Војну академију, а Грујица и Михаило, имењаци славних дедова су, као поручници српске војске, погинули у Првом светском рату.

Јелена Илић – Мишковић је умрла у Београду 1965. године у дубокој старости. Официрску блузу свога оца, мајора Илића, у којој је погину, Јелена је чувала до смрти, да би је потом породица Мишковић предала на чување Историјском музеју Србије.⁹

---

⁸ Д. Вуксановић – Анић, *Улога војске у културном животу Србије и ратови 1876 – 1878. године*, Србија у завршној фази Велике источне кризе (1877 – 1878), Зборник радова, књ. 2, Београд 1980, стр. 315; *Споменица Српске краљевске академије*, Београд 1939 – 1941, стр. 67; Архив САНУ, ред. бр. 17/ 1870. Писмо поручника Михаила Н. Илића председнику Српског ученог друштва Јанку Шафарику од 2. марта 1870.

⁹ Историјски архив Београда, Протокол венчаних Саборне цркве Светог архангела Михаила, бр. 14, стр. 144 / 42; Изјава др Маргите М. Мишковић – Поповић, лекара из Београда, дата Нинославу Станојловићу 22. априла 1992; А. Јовановић, *Седам ратова генерала Павла Јуришића – Штурма*, Београд 1991, стр. 30.

4. Учешће у српско – турском рату и погибија (1876)

У лето 1875. године плануо је у Херцеговини и Босни устанак српског живља, који је почео као аграрна побуна, да би се убрзо претворио у војно – политички покрет са националним обележјем.

Устанак је изазвао велики одјек у Србији, где су одмах почели да ничу добровољачки одреди и одбори за прикупљање помоћи. Слична ситуација била је и у Црној Гори.

На састанку великих сила Немачке, аустро – Угарске и Русије маја 1876. године у Берлину, усвојен је меморандум којим се предвиђало очување интегритета Османског царства, уз делимично побољшање положаја хришћана.

Оваква одлука великих сила је још више појачала ратоборно расположење у Србији и Црној Гори, те је и сам кнез Милан Обреновић променио свој мирољубиви став и, раније оборену владу Михаиловић – Ристић, вратио на власт. Српска влада је предузела ујурбане припреме за рат и закључила Тајни уговор о савезу са Црном Гором, чији је непосредни циљ био «ослобођење српског народа у европској Турској».

У оквиру припрема за рат у Србији су формиран Главни генералштаб, као и интендантска, санитетска и артиљеријско – техничка служба. Уведена је и нова војна формација и образован Ратни савет, који је разрадио почетни ратни и операцијски план, на основу кога је одлучено да се главне снаге концентришу код Алексинца и предузму офанзиву према Нишу, а споредне снаге да држе у дефанзиви код Зајечара, на Дрини и на правцима Јавор – Сјеница и Рашка – Нови Пазар, с тим да се предузму мањи напади код Видина, Сјенице и Новог Пазара из политичких разлога.

Средином јуна војска је мобилисана и подељена на четири самосталне оперативне групе: Моравску, Тимочку, Дринску и Ибарску војску.

Српских војника је било око 125 хиљада, заједно са добровољцима, а турских војника око 178 хиљада, што редовне војске, што башибозука.

Кнез Милан је 18. јуна 1876. на Делиграду објавио ратну прокламацију, а после два дана отпочеле су ратне операције.

Михаило Илић, који је наредбом министра војног од 10. марта 1876. године постао генералштабни капетан I класе, био је средином 1876. одређен да у штабу Ибарске војске организује мобилизацију. На тој дужности Илића је затекла објава рата. Многе тешке и одговорне послове око мобилизације Илић је извршавао

«брзином и зрелошћу којима се је свакад одликовао». Али витешки дух Илићев је жудео за борбом на бојном пољу», писао је Милан Ђ. Милићевић.¹⁰

И жеља му је испуњена, постављен је за команданта студеничког батаљона, који је био у саставу Ибарске војске, чији је главни оперативни правац био Чачак – Ивањица – Мокра Гора и Ужице – Кадињача – Бајина Башта.

Иако је почетним оперативним планом било предвиђено да Ибарска војска, којом је командовао генерал Фрањо Зах, предузме према Сјеници само демонстративни напад, отпочињањем борби и по наређењу команданта, поменута војска је кренула у општи напад правцем Јавор – Сјеница – Бијело Поље, с циљем да ослободи Рашку област и да спајањем са црногорском војском пресече комуникације које су из Турске ишле у Босну.

Своје трупе генерал зах је распоредио овако – главна колона, којом је он командовао требало је да по преласку границе на Јавору, крене на Сјеницу. Лева колона, под командом потпуковника Илије Чолак – Антића, је требало да наступа правцем Рашка – Нови Пазар. Десна колона, под командом капетана Јове Пантелића је имала задатак да наступа правцем Мокра Гора – Вишеград, а Добровољачки одред архимандрита Нићифора Дучића би наступао са Сјеништа према Новој Вароши.

Оваква формација Ибарске војске, постављена на фронту широком око 150 километара, подељена у четири колоне, без садејства, уз податак да су Турци на утврђеним положајима код Сјенице, Нове Вароши и Новог Пазара имали преко 30 хиљада људи, није обећавала ништа добро за српску страну. И кад је на Калипољу, на Ивандан, 24. јуна 1876. дошло до прве велике битке, српска војска је претрпела и свој велики пораз. Мита Петровић, учесник ове битке, у својим белешкама наводи да је Калипоље «било прекривено лешевима погинулих српских војника, као рањено стадо мирних оваца».

У клаиполској бици своје прво ватрено крштење доживео је и Михаило Илић који је са својим студеничким батаљоном био у саставу леве колоне Ибарске војске, са задатком да оперише десном обалом Ибра. За три дана од 21. јуна до 24. јуна 1876. Илић је очистио Ибарску клисуру од рашке до Митровица. У поменутом периоду Илић је извео следећа дејства. Код села Кошута 22. јуна, потукао је турке и натерао их у бекство према Митровици, да би на излазу из клисуре одбио противнапад 10 хиљада турских војника и башибозука. Пошто је у току ноћи прешао Ибар, 25. јуна, Илићев одред је кренуо према Рогозни и на Кадијачи напао Турке, с циљем да главној колони српске војске олакша напад на Нови Пазар. И поред општрне борбе, Илић је морао да се повуче на источну обалу Ибра према Сочаници, да би се убрзо испоставило да је сав тај труд српских војника на Кадијачи био узалудан, јер је централна колона са потпуковником

¹⁰ С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књ. 1, Београд 1926, стр. 242 – 300; П. Опачић – С. Скоко, *Српско – турски ратови 1876 – 1878*, Београд 1981, стр. 25 – 30; Архив Србије у наставку АС), МУД – П – III – 69/1876; М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, стр. 181- 182.

Чолак – Антићем, не опаливши ни метка, већ одступила испред Новог Пазара према Рашкој.

Илићев одред је 27. јуна, у намери да обилазећи клисуру, преко Камилаче, дође до Митровице, сукобио се с Турцима код села Лепосавића. Но, самоиницијативни напад у бок турске војске, од стране једног батаљона, изазвало је забуну у редовима Илићевих војника, који су захваћени страхом, почели у нереду да се повлаче. Сви покушају капетана Илића да, у првом моменту, заустави јединице нису успели.

Капетан Илић је тек код села Јариња успео да прикупи своје трупе и да са «само половином своје војске удари на учанчени турски логор, који је на јуриш узет» - како су писале «Српске новине». Тиме су офанзивни покушаји леве колоне Ибарске војске, завршени.

Упркос сјајном дејству одреда капетана Илића, који је због тога предложен у мајорски чин, лева колона Ибарске војске није извршила свој задатак, а одговорност због тога пада на Илију Чолак – Антића, као што и неуспео напад главне колоне Ибарске војске, код Сјенице, представља резултат лоше команде генерала Заха.

Због овог неуспеха смењен је командант Ибарске војске генерал Грањо Зах, а на његово место постављен је потпуковник Илија Чолак – Антић, који је после Заха био најстарији по чину.

У боју на Калипољу тешко је рањен начелник штаба Ибарске војске потпуковник Евгеније Каленић, па је на његово место постављен капетан I класе Михаило Илић. Али, на новој дужности Илић није дуго остао. Како је писао Милан Ђ. Милићевић «жудња за личном борбом и жеља осветити оца није му дала мира у штабу. (Није ово место за мене, говорио је Илић, ја желим команду, желим да се бијем)».

Почетком јула 1876. године, капетан Илић је постао командант Шабачке бригаде I класе, чији је дотадашњи командант мајор Ђорђе Дука Пешика рањен у бици на Калипољу. Шабачком бригадом Илић је комадовао свега двадесетак дана, јер је већ 19. јула 1876. године поменути бригаду предао мајору Јосифу Јаковљевићу. После пар дана Шабачка бригада I класе је отишла ка Делиграду. Мита Петровић, сведок ових збивања описао је у својим белешкама и један занимљив моменат из времена док је Илић комадовао Шабачком бригадом I класе. Наиме, Илић је наредио да се казни 200 војника, који су појели пексимит, који им је подељен као резервна храна. Кажњени војници су добили по 50 батина, што сведочи о великој строгости Михаила Илића.

Наредбом министра војног Илић је распоређен на нову функцију. Постао је командант тј. бригадир Рудничке бригаде I класе чији је дотадашњи

пригадир потпуковник Марко Каленић био рањен у боју на Калипољу и лежао у болници.¹¹

У предаху ратних сукоба који је потрајао од 26. јула Михаило Илић је отишао да обиђе своју породицу. Одлазећи поново на фронт Михаило је оставио писмо својој жени савки. То писмо је касније пронашао Ђура Јакшић и објавио у својој приповеци «Ратници – Цртице из живота пок. Илића», штампаној у Београду 1877. године.

Поменуто писмо гласи:

«Љубо моја!

Чини ми се да се дуго нећемо видети и опет не могу да дођем да ти у топлом загрљају кажем Збогом остај!...Ја још овог часа морам одлазити. Не питај куда. Зна се да сада војници на бојиште путују.

Поздрави и чувај моју стару мајку и пази на дете, на дивну залогу љубави наше!

*Збогом, твој
Михаило»*

Ђура Јакшић је могао по чувењу познавати Михаила још из доба његовог службовања у Јагодини, али га је вероватно касније и лично упознао у Београду. Велика је штета, што Ђура Јакшић није стигао, као што је обећао на крају поменуте приповетке, да Илића прикаже као главног јунака историјског романа. Несумњиво је да је то Ђура желео и хтео да учини, вероватно је имао и прикупљену грађу, али га је после годину дана у тој намери спречила смрт.

Рудничку бригаду I класе Илић је предводио у неколико бојева, од којих је највећи био 26. јула 1876. године, после кога је Михаило понео надимак «Јаворски јунак».

Српску војску, која је покушала да заузме истурено утврђење Огорјевац, али јој то није пошло за руком, напала је велика турска војска коју су предводили два сердар – екрема Дервиш – паша и Мехмед Али – паша.

О овим догашајима најпоузданији извор су успомене Пере Борисављевића, мајора и тада команданта Ужичке бригаде I класе, тим пре што је он у поменутиим успоменама презентирао оригиналне документе и писма.

---

¹¹ П. Борисављевић, *Са Јавора – Подаци за ратну историју из нашег рата са Турцима 1876*, Отаџбина, књ. 24, св. 95, Београд 1890, стр. 384 – 385, 401; П. Опачић – С. Скоко, н. д., стр. 62 – 63; М. Петровић, *Ратне белешке са Јавора и Топлице 1876, 1877. и 1878*, св. 1, Догађаји са Јавора 1876, Чачак 1955, стр. 51; АС, несређена грађа, Д. Петровић, Мих. Илић уз Ибар 1876, рукопис; *Српске новине*, бр. 141, Београд, 27. јун 1876, стр. 673; *Ратни дневници, I*, приредио Р. Бојовић, Чачак 1996, стр. 11, 25, 28 – 30, 45 – 46, 83 – 85, 157 – 160, 207.

Велики турски противнапад на српске положаје на Јавору, командант Ибарске војске потпуковник Илија Чолак – Антић, је схватио као сигуран српски пораз и захваћен паником наредио је повлачење. Његов штаб се први повукао ка Кушићима.

Оваква дивизијарова наредба је изазвала велику забуну међу војском и официрима. Одласком јединице Чолак – Антића настала је празнина на јаворском ратишту, коју је покушао да испуни и сачува Јавор, мајор Борисављевић са Ужичком бригадом. То му је донекле и успело највише захваљујући помоћи његовог побратима Михаила Илића, који је са својим Рудничанима, притекао у помоћ у правом тренутку. Али, ови успеси Ужичке и Рудничке бригаде, које су одбијале наређење за повлачење, изазвале су револт дивизијера Чолак – Антића, па им је овај послао налог да одмах напусте Јавор и повуку се према Ивањици. Овакав став Чолак – Антића изазвао је огорчење Илића и Борисављевића, а Михаило је по белешкама Мите Петровића, љутито изјавио - «Ја нећу да одступим нипошто даље од Погледа, ма ме убили! Зар да се Јавор кукавички напушта, и то још све до Ивањице? Па кад се дотле пусти, ето га онда и у Крагујевцу! Ја то, побро, за мога живота не дам!»¹²

Илићу и Борисављевићу придружио се и командант Чачанске бригаде I класе и капетан Јован Мишковић. Све три бригаде – Рудничка, Ужичка и Шабачка запосели су положаје у рејону Погледа, Кушића и Чемерника, у намери да зауставе турско наступање. Чолак – Антић је поново наредио одступање и са ових положаја, али је то Илић категорички одбио и учврстио своје положаје на Погледу. О томе је писао Борисављевићу 27. јула 1876. године – «Организирам одбарну на Погледу, затим и на Кушићу. Остаћу изједна с непријатељем у додиру.»

Запосевши некадашње српске положаје на Јавору турска војска под командом Дервиш – паше, напала је са 16 батаљона Рудничку бригаду. Коко су писале «Српске новине» - «Бој се био скоро без прекидања прва три дана, а није се могао решити. Једно одељење наше војске под командом капетана Михаила Илића, борило се са Турцима и 27. о. в. од 3 сахата у јутро до 11 сахати пре подне, па и 28. од 8 сахата у јутро до 4 сахата по подне. Бој је био врло жесток».

Поменута битка на Погледу одржана 28. јула 1876. представљала је, како пише Мита Петровић – «тако сјајну победу над бесним непријатељем у тренутку када нас је несрећа за несрећом на бојишту тукла». Сам Михаило Илић, захваљујући вештини у распоређивању својих снага и примерном личном

---

¹² Ђ. Јакшић, *Ратници – Цртице из живота пок. Мајора Илића*, Ратник, календар за просту 1878, Београд 1877, стр. 17 – 46; Е. Ј. Цветић, н. д, стр. 38; П. Борисављевић, *Са Јавора – Подаци за ратни историју нашег рата са Турцима 1876. године*, Отаџбина, св. 94 – 105, Београд 1890; Ј. Миодраговић, *Други Обилић – из ратних успомена са Јавора 1876. године*, Браство, св. 9 и 10, Београд 1902, стр. 186 – 187; М. Петровић, н. д., стр. 134 – 135; Н. Станојловић, *Историјска грађа као књижевни предлогак – пример приповетке Ратници Ђуре Јакшића*, Архивска грађа као извор за историју (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 15. и 16. маја 2000), Београд 2000, стр. 639 – 644.

јунаштву, после поменуте битке стекао је глас најспособнијег српског официра, омиљеног и међу колегама и међу војницима и у народу.

После победе на Погледу, Илић је одлучио да, заједно са Борисављевићем, предузме даље нападе на турску војску и заузме цео Јавор. Али. За разлику од војника Ужичке, Илићеви војници из Рудничке бригаде нису хтели да се боре за свог својеглавог старешину, јер су знали изричита супротна наређења дивизијара Чолак – Антића, тим пре што је Илић намеравао да поменути напад изврши по ноћи. Илић је тада схватио своју грешку и утврдио Рудничку бригаду на положају Кушићи – Кадина стена – Чемерница.

С друге стране и турска војска Мехмед али – паше се утаборила. Наредних двадесетак дана, сем мањих чарки, није било сукоба.

Због заслуга у дотадашњим борбама одлуком министра војног, Тихомиља Николића, Михаило Илић је унапређен. О томе су «Српске новине» писале – «Његова Светлост Господар и Књаз наш Милан М. Обреновић IV, благоволео је на предлог министра војног, превисоким указом својим од 2. августа т. г. Произвести капетана I класе Михаила Илијића у чин ђенералшабног мајора.»

До средине августа, када је Рудничка бригада I класе отишла на Делиград, Михаило Илић је чврсто држао своје поседнуте положаје, али се није задовољио само одбарном истих. Како је писао Пера Борисављевић – «Илић је непрестано размишљао како ће повратити Јавор. Правио је планове и покушавао напад. И говораше: «Сем Јавора и моје јединице Јеле, немам друге жеље.»

Предавши Рудничку бригаду I класе капетану Радомиру Путнику, 13. августа 1876. године, Илић је отишао у Чачак на краће одсуство, код своје мајке. После пар дана опраштајући се од своје мајке Јелице, која му је брижно поручила да се чува, Илић јој је одговорио – «Мајко! Овај посао иде као два јајца на Васкрс: чим се куцну – једно мора прснути!»¹³

Одлуком министра војног мајор Илић је 15 августа 1876. постао командант Ужичке бригаде II класе. На то је Илић одговорио министру војном следећим речима: «Ја се господину министру само захвалити могу! Те планинске синове јако волим! Курјак није у стању за једну ноћ обићи колико Ужичанин за један дан марша.»

Ужичку бригаду II класе Илић је обучавао и спремао на Сађавачком пољу, близу Ивањице. Турци су изненада 21. августа 1876. напали српске положаје у подножју Јавора и Ужичка бригада II класе је хитно послата на фронт.

---

¹³ М. Марковић, *Моје успомене*, Београд 1906, стр. 166 – 167; П. Борисављевић, *Са Јавора...*, Отаџбина, књ. 26, св. 101, Београд 1890, стр. 72 – 73; *Српске новине*, бр. 167, Београд, 29. јул 1876, стр. 755; *Застава*, бр. 118, Нови Сад, 6. август 1876, стр. 2; *Српске новине*, бр. 178, Београд, 9. август 1876, стр. 801.

Ужичка бригада II класе мајора Илића добила је задатак да помогне капетану Јеврему Вукосављевићу, команданту ариљског батаљона, који је с муком држао положаје на Чемерници. Илић је стигао на Чемерницу у току ноћи 22/23. августа и преузео команду од Вукосављевића, договоривши се с њим око даље борбе и наредивши потпоручнику Сими Петровићу, команданту карановачког батаљона II класе да поседне Мучањ. После тога Илић је на Чемерници разместио војску, да би окупивши све официре достојанствено изјавио – «Ова борба мора се водити на смрт и живот. Од њеног завршетка зависиће судбина не само Кушића, но Ивањице, ариља, пожеге, једном речју целе Србије....Ми нећемо ово место напустити никако. Ми морамо као срби, ако синови ове земље, да сјајно овог часа испунимо нашу дужност, па нека наши унуци виде да смо се онако јуначки борили као наши ђедови. Хоћу да се борите храбро. Међу вама ја ћу бити, ја вас нећу изневерити. Ако бих покушао да отступим, пуцајте на мене и убите ме онако исто као што ћу ја вас, ако напустите ово драгоцену место, најважније по нашу отаџбину! Сад, браћо, инајте вере у Бога и ваше јунаштво!»

У рано јутро 23. августа 1876. отпочела је битка на Чемерници. На напад Турака Илић је наредио пешадији и артиљерији да отвори ватру на главну турску колону, која је ишла право на Чемерницу, ако и на Турке који су прешавши преко Дурмитора и Јаворовице, с левог бока нападали, па је и српска резерва морала ући у борбу.

После четири жестока турска јуриша, који су исцрпили српску војску, Илић је очекујући пети, најјачи турски напад, био у великом искушењу. Повући се није хтео, залихе муниције биле су исцрпљене, а помоћи са стране није се надао. У овим тешким тренуцима, на једном листићу из бележнице, свом побратиму мајору Борисављевићу, написао је следеће: - «Готово ми се сав одред расуо и распрштао. Мучања је заузет, а тако и Катићи. Ја само јогунством одржавам шанац на Чемерници.» Ово је било последње писмо мајора Илића.

Само десетак сати пре овог писма на састанку у штабу Ибарске војске, на коме је одлучено да се напусти Мучањ, мајор Илић је плануо и изјавио, по сећању Јована Миодраговића, - «Ако Мучањ изгубимо, онда смо изгубили цео Ужички округ. Ја Мучња не дам, и само преко мене мртва могу га Турци заузети.»

Чекајући у шанцу на Чемерници одлучујући турски напад, Илићу је изненада пристигао у помоћ потпоручник Сима Петровић, са својим Карановчанима, напустивши позиције на Мучњу и схвативши да се нападом на Турке, с леђа, може поправити ситуација на фронту, у српску корист. У том часу је пристигло и једно ужичко одељење треће класе, са Јаворице, и напало Турке, који су с левог бока нападали Србе. Крвава борба се водила до касно у ноћ и завршила победом српске војске.

У боју на Чемерници погинуо је храбри капетан Јеврем Вукосављевић, док је тешко рањени поручник Стеван Јовановић, Илићев ађутант,

сутрадан умро. Илић се са војском улогорио код Лисине, претходно отеравши Турке до Погледа.

Желећи да искористи борбено расположење својих војника, Илић је за уторак 24. август 1876. године планирао напад на Јавор, с левог бока. Предвидео је и учешће Богосављевићеве војске, која би демонстративно напала Јавор с центра, као и помоћ једне пољске батерије. Треба истаћи да је Илић ову акцију сам смислио, нетражећи дозволу од дивизијара Чолак – Антића.

Око једног сата после поноћи мајор Илић је наредио да се окупе његови војници и том приликом изговорио је следеће речи: -«Браћо, ви сте данас најјачу и најкрвавију борбу, какву досад видосте, издржали! Ви сте непријатеља данс победили, који је био осам до десет пута надмоћнији. Ви сте најпоноситије испунили своју дужност према отаџбини, но још нисте стигли до краја. Он је већ близу, још само мало, па ћете је до краја испунити. Ви ћете онда светлити потомцима, јер ће вас ратна историја славити. Од вас, браћо, ја ништа више не тражим но да ме и сад послушате и врага ћемо уништити...»

У зору Илићеви Ужичани су стигли пред Јавор. Њихов храбри командант поделио их је у две нападне колоне. Прва, коју су чинила два батаљона, под командом капетана Симе Мичина, је требало да нападне и заузме Василин врх, највишу тачку Јавора, док би друга колона, у саставу три батаљона, под командом Илића, имала задатак да заузме Јанков вис.

Да би олакшао приближавање својих трупа Јанковом вису, Илић се са две чете карановачког батаљона, кришом пробио кроз густу шуму и напао с бока изненађене Турке. Турци су се брзо прибравили и одбили напад, очекујући појачање из калипољског утврђења. На ове долазеће турске војнике Илић је послао једну чету, онемогућивши им прилаз Јанковом врху. Истовремено је, главнину својих трупа, са којима је намеравао да у погодном тренутку крене у одсудан јуриш, повукао у шуму.

Увидевши да до помоћи његовог побратима Борисављевића и доласка пољске батерије неће доћи, мајор Илић је одједном љутито скочио и са подигнутом сабљом у руци викнуо: - «Војници, за мрон! Победа је на нашој страни!», да би следећег тренутка пао, погођен турским пушчаним зрном, на месту које је доцније прозвано Илићев крш.¹⁴

О последњим тренуцима живота Јаворског јунака – мајора Михаила Илића, постоје два упечатљива сведочења очевидаца, која илустративно приказују овај догађај, који се збио 24. августа 1876. године, у 9 и ½ часова пре подне, на прилазима Јаворском вису.

---

¹⁴ М. Ј. Наумовић, *Војничке врлине у примерима*, Пожаревац 1900, стр. 112 – 113; М. Петровић, н. д., стр. 182 – 192, 198; П. Борисављевић, *Са Јавора...*, Отаџбина, књ. 26, св. 104, стр. 574 – 575; АВИИ, П. 1, К. 3, рег. Бр. 5/1. Списак рањених, умрлих и погинулих српских официра за време првога рата 1876. године, ред. бр. 34.

У успоменама Рихарда фон Маха, пруског официра – добровољца у српској војсци, иначе команданта златиборског батаљона Ужичке бригаде II класе, налазимо следећи опис погибије мајора Илића: «...Ариљски и рачански батаљон јурнуше напред. Преда мном једва на 50 корака смотрих мајора Илића са исуканом сабљом пред својим људима, апоред њега капетана Рајковића, командира рачанског батаљона и његова два брата Емила и Младена. Ужасно јака турска ватра косила је наше храбре војнике гомолама, али други јуришаху напред. Сасвим близу Илића се већ срушио Емил Рајковић, а ускоро потом посрну и Илић и паде у наручје капетана Рајковића, који свог окрвављеног вођу нежно на земљу спусти, па одјури даље. Ја сада заповедих, да мој батаљон брзо промени фронт и појурим ка Илићу, где сам већ застао капетана Рајковића. Из две ране посред груди Илићу је крв јако текла, и његове очи са пријатељским и болним изразом застајаху час на мени, час на Рајковићу, који клечасмо поред њега. Али наш бол и наша оданост не могаху више храбросте јунаку помоћи. У наручју Рајковићевом испусти он дух свој најлепшом смрћу, окружен славом и победом овенчаним друговима. Бејаш веома јако узбуђен гледајући овога истакнутога човека, од чије смо љубазности и вредоће отргнути били, чије нас је присуство испуњавало ведрим поверењем, гледајући га сада непомичног. Па и доцније, кад смо поново улазили у бојне игре или када смо недељама мирно стајали пред турским предстражама, и најпосле били савладани снегом и турском надмоћношћу, нисам се могао отргнути од помисли, да би што – шта друкше испало када би Илић међу нама био.»

Други директни сведок Илићеве смрти је поменути капетан Петар Рајковић, командант рачанског батаљона Ужичке бригаде II класе, који је, у опширном писму 20. септембра 1876, послатог са Чемернице, његовој удовици Савки Илић, изнео све појединости овог трагичног догађаја. Описујући све детаље битке на Јанковом вису од 24. августа 1876. године, између осталог, Рајковић је написао: - «Пошто смо непријатеља рано изјутра са јуришем потиснули тако да је у шанчеве побегао, а ми његова места заузели, отпочела је борба са пуцњавом из пушака. Покојни г. Мијаило задржавао се око девет и по сахати на лево ниже од мене у шуми пред турским шанцем. Ја с другим делом наше војске заузео сам с десна висину близу шанца на Јанковом врху. У то време нисам се у шуми налазио, него сам изашао на ливаду одма до шуме, која пред шанцем лежи, да би тако војнике и за други јуриш спремити и добар им пример дати могао.

Од прилике у исто време изађе и покојник Мијаило из шуме и смешећи се приступи к мени тако, да је са својим десним раменом поред мог левог стајао. По мом субјективном уверењу, он је само зато к мени на ливаду изашао, да се увери у каквом се положају ја са мојим делом војске находим, почем сам се без икаквог заклона на пољани налазио, и на 50 корака испред турског шанца ходао, са кога су Турци на мене јаку ватру просипали. У то време догоди се тај несретни случај те га турско зрно погоди. Кад га несретно и паклено турско зрно згоди, окрете се к мени са притиснутим рукама на прсима и рече ми: «Брате, ја сам рањен». Зрно га је у срце погодило, па се наслони на мене, и ја у моја наручја узех, у којима је своју велику душу испустио.»

Тело Михаила Илића војници су склонили у грмље, оно је истог дана пренето у Ужице, да би 27. августа 1876. било сахрањено код цркве Светог Марка, у Београду, у гробници коју је лично поклонила кнегиња Наталија.

Вест о погибији мајора Илића болно је одјекнула и у војсци и у народу. Том приликом новосадска «Застава» је писала: - «Данас смо добили жалосни глас, да је наш савременик јунак ђенерал – штабни мајор Михајло Илић у последњем боју погинуо.»

Кнез Милан је посмртно одликаовао мајора Михаила Илића Таковским крстом на прсима, а народ ужичког краја је «неумрлом» јунаку испевао песму:

*«Ој, Илићу, други Обилићу,
да је таки још мајора било,
ми би тада дошли на Косово,
Косово би наше заузеле.
Ту би Србе огријало сунце,
Узели би земље Душанове,
Искидали ланце до Призрена.*

*Мили Боже, што нас не
погледа,
што нам узе мајора Илића!»¹⁵*

После изградње Новог гробља, 1886. године, посмртни остаци мајора Илића тамо су пренети, а између два светска рата подигнут му је велики обелиск над гробом, на коме пише: «Ђенералштабном мајору Михаилу Илићу – Јаворском јунаку – Захвална отаџбина».

Почетком XX века, тачније 24. јуна 1907. године, захваљујући прилозима грађана, мајору Илићу и осталим српским војницима погинулим на Јавору, у Београду, Ужицу, Новој Вароши, Ивањици и Ваљеву, постоје улице са именом мајора Илића, а од школске 1963/64. године и основна школа у селу Кушићима, код Ивањице, наследник најстарије школе у моравичком крају, основане 1833. године у селу Миланци, с поносом је понела име мајора Илића.¹⁶

---

¹⁵ R. von Mah, *Elf Jahre Balkan, Erinnerungen, eines Preussischen Officiers aus den Jahren 1876. bis 1887*, Berslau, 1889, р. 48 – 49; И. С. Павловић, *Грађа за историју српско – турског рата 1876 – некоја страна дела о овом рату*, Београд 1910, стр. 53 – 54; *Застава*, бр. 157, Нови Сад, 13. октобар 1876, стр. 3; *Српске новине*, бр. 190, Београд, 27. август 1876, стр. 849; М. Ђ. Милићевић, н. д., стр. 183; *Застава*, бр. 132, Нови Сад, 31. август 1876, стр. 2; *Српске новине*, бр. 198, Београд, 4. септембар 1876, стр. 4.

¹⁶ А. Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, књ. 3, Загреб 1904, стр. 42; Завичајни музеј Јагодина, Збирка плаката, Проглас одбора за прикупљање прилога за изградњу споменика изгинулим јунацима на Јавору, Калипољу и околини у јаворским ратовима; Љ. Марковић, *Мајор Илић у народној песми и легенди*, ЗРНМ, XXV, Чачак 1995, стр. 258 – 261; Ј. Павловић, *Подизање*

5. Закључак

Иако кратак, животни пут мајора Михаила Илића био је динамичан и испуњен бројним догађајима. Рођен средином XIX века у полувазалној Србији, Михаило је одрастао у мржњи према Турцима, која се нарочито појачала после погибије оца Николе. Растао је и школовао се у доба бујног националног препорода, када је у добром делу школске омладине пробуђено живо интересовање за војску, која је почела да игра све значајнију улогу у политичком животу земље и без које се није могло ни замислити потпуно национално ослобођење и уједињење српског народа.

Ступивши у Артиљеријску школу, потоњу Војну академију, Илић је поред редовних обавеза, увек налазио времена за писање и превођење, упркос томе што је већ са седамнаест година морао да издржава мајку и болесног брата. У школи, а нарочито касније на Војној академији, није се истицао великим оценама, али је доцније, у пракси, на бојном пољу, показао да је један од најспособнијих српских официра. Сам чињеница да је постао мајор у непуној 31. години живота, сведочи у прилог томе.

Због својих ратних подвига и јуначке смрти, Михаило Илић – Јаворски јунак, је у народу постао готово легендарна личност, о којој су се песме певале и приче испредале.

Емило Цветић, један од Илићевих биографа, је почетком прошлог века, закључујући да је о његовом животу мало писано, истакао потребу за једном синтетичком биографијом овог знаменитог Србина.

Овај рад је скроман покушај да се реализује племенита Цветићева идеја.

споменика мајору Илићу на Јавору, Ибарска војска у српско – турским ратовима од 1876. до 1878, Чачак 1997, стр. 347 – 355; Е. Ј. Цветић, н. д, стр. 11.